

IFN Policy Paper nr 70, 2015

Kapitalägare då och nu – förmögenheter, beskattning och samhällets syn

Magnus Henrekson

Kapitalägare då och nu – förmögenheter, beskattning och samhällets syn

Magnus Henrekson*

Denna version: 15 mars 2015

I 1970-talets Sverige ansågs rentiärer, eller ”kupongklippare” som de föraktfullt kallades,¹ som något synnerligen suspekt. Kupongklippare levde nämligen på avkastningen på pengar. Nästan lika föraktligt var att vara företagare eller arbetsgivare. I båda fallen ansågs leva på andras arbete och kallades följaktligen ”arbetsköpare”, åtminstone av alla som stödde något av partierna eller grupperingarna till vänster om socialdemokraterna. Men misstron mot företagare var mer allmän än så.²

Den intellektuella grunden för detta var främst den marxistiska arbetsvärdeläran, enligt vilken allt ekonomiskt värde egentligen emanerade från arbete. Denna lära satte dock aldrig några spår i det svenska skattesystemet vid denna tid. I så fall borde man förväntat sig en måttlig eller sjunkande beskattning av arbetsinkomster. Istället skedde en exempellös höjning av skatten på arbetsinkomster. Redan vid en årsinkomst på drygt dubbla industriarbetarlönen var skattekillen vid mitten av 1970-talet över 90 procent.

Den makroekonomiska forskningen vid denna tid betonade framför allt de fysiska investeringarnas betydelse för välbefinnandets utvecklingen. Det avspeglade sig också i skattereglerna, åtminstone om investeringarna finansierades med lånade pengar och/eller kvarhållna vinstmedel. I praktiken innebar detta att skattesystemet gjordes utomordentligt fördelaktigt för existerande företag som valde att återinvestera sina vinster i verksamheten och för byggföretag och fastighetsförvaltande företag som kunde arbeta med en extremt hög belåningsgrad.

Föreställningen att en storskalig produktion och en social ordning med starka kollektivistiska inslag befremjade den ekonomiska utvecklingen hade redan på 1950-talet fått stort genomslag i Sverige. En som tidigt blev djupt övertygad om detta var Ernst Wigforss, finansminister 1925–26 och 1932–49 och socialdemokratins under lång tid viktigaste ideolog. I sina skrifter framstår han som allt mer övertygad om att kapitalismens egen dynamik oundvikligen driver fram en utveckling mot allt större företag och produktionsenheter och att den enskilde företagaren/entreprenören skulle komma att få allt mindre betydelse för den ekonomiska

* Denna essä skrevs för det symposium som hölls till Hans Tson Söderströms ära den 20 februari 2015 på SNS i Stockholm. Essän kommer att publiceras i antologin *Svensk ekonomisk politik – då, nu och i framtiden* (red. Birgitta Swedenborg; utg. Dialogos Förlag, Stockholm). Jag tackar Sven-Ivan Sundqvist för hjälp med ägarstatistik, Birgitta Swedenborg för konstruktiva synpunkter på den dubbelt så långa ursprungsversionen och Lars Jonung för synpunkter på den näst sista versionen.

¹ Termen syftar på att aktier innan digitaliseringen var fysiska dokument, aktiebrev, och på aktiebrev fanns små kuponger som klipptes av och lämnade in till sin bank eller till företaget självt för att få sin utdelning.

² Se till exempel Henrekson och Jakobsson (2001).

utvecklingen.³ Detta synsätt passade socialdemokraternas strävan att uppnå en så jämn inkomst- och förmögenhetsfördelning som möjligt. Målet kan sägas ha varit att skapa en ”kapitalism utan rika kapitalister”.⁴ En central komponent i strävan att nå detta mål var att utforma ett skattesystem som understödde en sådan utveckling.

Skatten på företagande och individuellt företagsägande på 1970-talet

För att verkligen förstå hur hög skattebelastningen var på individuella ägare av företag på 1970-talet exemplifieras med ett företag som 1973 hade ett eget kapital (substansvärde) på 10 miljoner, en real avkastning före skatt på det egna kapitalet på 10 procent och där all vinst delades ut till ägaren.⁵

År 1973 var bolagskatten 52 procent och utdelningsskatten ca 75 procent (samma skattesats som för arbetsinkomst tillämpades; 75 procent är en försiktig uppskattning). Till detta kom en förmögenhetsskatt på företagets substansvärde på minst 1,2 procent (vi antar att den reduktionsregel är tillämplig som möjliggör en halvering av förmögenhetsskatten). Som framgår av *tabell 1* blir de totala skattebetalningarna 95 procent av den nominella avkastningen, men hela 162 procent av den reala avkastningen.

Denna kalkyl visar tydligt att det blev hart när omöjligt att driva individuellt ägda företag i Sverige. Det fanns dock vissa säkerhetsventiler. En första sådan var företagande byggt på extremt hög belåning och där verksamheten också kunde dra nytta av subventioner av olika slag. De få förmögenheter som byggdes upp och i några fall konsoliderades vid denna tid var nästan undantagslöst inom byggsektorn och fastighetsförvaltning.

Fram till 1973 fanns en viss säkerhetsventil i form av att företagare kunde låna (till och med räntefritt) från sina egna företag och därigenom finansiera privat konsumtion.

Samtidigt som utdelningsskatten var extremt hög var kapitalvinstskatten mycket förmånlig. Fram till 1966 var kapitalvinstskatten noll på långa aktieinnehav (> fem år), 1967–75 behövde endast 10 procent av försäljningsvärdet tas upp till beskattning. Därefter skärptes reglerna, men till och med 1990 var endast 40 procent av kapitalvinsten skattepliktig på innehav som var längre än två år.

Ett skatteeffektivt sätt att finansiera privat konsumtion fram till 1973 var därför att låna räntefritt av sitt eget företag och sedan med jämna mellanrum sälja av delar av de egna företagen och genom den då erhållna skattefria eller lågt beskattade kapitalvinsten betala av de lån som tidigare tagits upp. Försäljningen kunde till och med göras till ett eget nybildat bolag. Familjen Bonnier gjorde detta inte mindre än fyra gånger (Larsson 2001). Ingvar Kamprad lånade stora belopp från IKEA på 1950- och 60-talen både för att finansiera privat konsumtion och för att köpa livförsäkringar (som var skattegynnade) som sedan skulle användas för att täcka framtida förväntade arvsskattebetalningar (Torekull 2011 s. 133). Den kanske mest kände personen som satte detta i system var entreprenören Per-Olof Ahl, mer känd som Kapp-Ahl (Olivecrona 1970).

³ Exempelvis skriver Wigforss (1952, s. 126): ”[Storföretagens] avgörande betydelse för hela landets ekonomi och folkets levnadsstandard är självklar.” Hans vision för de stora företagen var att de på sikt skulle omvandlas till ”sambäddningsföretag utan ägare”.

⁴ Johansson och Magnusson (1998).

⁵ För systematiska beräkningar av skattebelastningen för olika slags ägare och finansieringskällor hänvisas till Södersten (1984, 1993) och Du Rietz, Johansson och Stenkula (2015).

Den som avvecklade sitt företag hade således fortfarande en mycket förmånlig beskattning i mitten av 1970-talet. Kombinationen av allt mer prohibitiv beskattning för den som drev företag och obefintlig eller mycket låg beskattning för den som valde att sluta som företagare fick också förväntat resultat. Ett stort antal entreprenörer sålde sina företag till investmentbolag eller till andra stora företag och emigrerade för att undvika beskattning på individnivå (Lindkvist 1990).

Alla gav inte upp drömmen om att fortsätta bygga upp sina företag. Flera av de allra rikaste och framgångsrikaste företagarna valde att emigrera och utveckla sina företag från en bas i utlandet. Tetra Paks grundare Ruben Rausing emigrerade 1969 och hans två söner följde efter 1982. Två andra spektakulära exempel är IKEA:s grundare Ingvar Kamprad och H&M:s grundare Erling Persson. De emigrerade 1973 respektive 1982 för att undgå svensk beskattning under kritiska skeden i de egna företagens utveckling. Ett mer sentida exempel är Fredrik Lundberg. Han var bosatt i Schweiz mellan 1985 och 1993.⁶

Tabell 1 Skattebelastning år 1973 på ett individuellt ägt företag med ett eget kapital på 10 miljoner kr och 10 procent real avkastning då hela vinsten delas ut till ägaren.

	Kronor
Företagets substansvärde/eget kapital	10 000 000
Nominell avkastning på eget kapital	1 700 000
Real avkastning före skatt på eget kapital	1 000 000
Bolagsskatt (52 %)	884 000
Utdelad vinst	816 000
Utdelningskatt (75 %)	612 000
Utdelning efter skatt	204 000
Förmögenhetsskatt på företagets substansvärde	240 000
<i>Förmögenhetsskatt om reduktionsregel tillämplig</i>	<i>120 000</i>
(Totala skattebetalningar, full förmögenhetsskatt)	1 736 000)
Totala skattebetalningar, reducerad förmögenhetsskatt	1 616 000
Totala skattebetalningar som andel av nominell avkastning	95,1 %
Totala skattebetalningar som andel av real avkastning	161,6 %

Anm.: Inflationstakt = 7 %; förmögenhetsskatt = 2,5 % över 1 mkr och 15 000 kr på den första miljonen. Regel fanns att totala skattebetalningar inte kunde överstiga 85 procent av den taxerade inkomsten, men minst halva förmögenhetsskatten måste alltid betalas. Skattesatser från Henrekson och Stenkula (2015).

Möjligheterna att eliminera eller starkt reducera arvs- och förmögenhetsskatten genom att förvärva högt belånade tillgångar med ett lågt förmögenhetsvärde ökade visserligen efter att kreditmarknaden avreglerats i mitten av 1980-talet. Men för en förmögen person som inte vidtagit några åtgärder för att reducera arvsskatten, kunde denna bli konfiskatorisk. Det mest spektakulära exemplet är arvet efter Sally Kistner. Hon var änka efter Erik Kistner, apotekaren som med uppbackning från Stockholms Enskilda Bank blev ensam ägare till läkemedelsbolaget Astra 1924 (Sundling 2003).

⁶ Rika entreprenörer kunde emigrera men fortsätta att ha verksamheter i Sverige så länge de inte vistades i mer än 182 dagar i landet under året. Hägg (2013, s. 289–290) skriver följande om Ruben Rausing, som formellt var bosatt och betalade skatt i Schweiz: “När [de 182] dagarna var förbrukade hade han för vana att resa till Danmark och vistas där så att han åtminstone kunde se Skåne och sin födelsekust från den förgyllda exilen.”

Vid sin död 1984 var Sally Kistner Astras största enskilda aktieägare. Marknadsvärdet på hennes Astraaktier var 300 miljoner. Arvsskatten baserade sig på dödsdagens marknadsvärde och arvsskatt utgick även på latent kapitalvinstskatter som kom att utlösas när aktierna behövde säljas för att betala arvsskatten. Kapitalvinstskatten blev drygt 25 procent⁷ och den högsta arvsskattesatsen på 65 procent var tillämplig. Den kombinerade arvs- och kapitalvinstskatten uppgick till 90 procent. Innan aktierna hann säljas föll dock aktiemarknaden och dödsboet fick i stället försättas i konkurs när arvs- och kapitalvinstskatten översteg det belopp som erhållits vid avyttringen av aktierna (Tulin 1984).

Hur rika var de allra rikaste för 50 år sedan jämfört med i dag?

En viktig komponent för att skapa politisk acceptans för den extrema beskattningen av individuellt företagsägande var den påstådda skevheten i förmögenhetsfördelningen och kontrollen av näringslivet. Den blivande ledaren för Sveriges Kommunistiska Parti (nuvarande Vänsterpartiet), C.-H. Hermansson, hade redan 1959 i boken *Koncentration och storföretag* satt ljuset på maktkoncentrationen inom näringslivet. Boken och frågan om maktkoncentrationen fick uppmärksamhet, vilket ledde till att en socialdemokratiska regeringen tillsatte Koncentrationsutredningen. År 1962 myntade Hermansson uttrycket ”de 15 familjerna” i sin bok *Monopol och storfinans*. Dessa 15 familjer påstods i praktiken kontrollera det svenska näringslivet.

I ett delbetänkande från Koncentrationsutredningen, *Ägande och inflytande i det svenska näringslivet* (SOU 1968:7), identifierades de viktigaste ägarfamiljerna och storleken på deras förmögenhet uppskattades.

Trots att de 15 åren efter Koreaboomen ofta betraktas som de gyllene åren för svensk tillväxt så står det klart att även de största privata förmögenheterna var förhållandevis blygsamma vid denna tid, både jämfört med ekonomins storlek och med dagens förmögenheter. I *tabell 2* listas de 15 rikaste familjerna – i stort sett samma familjer som Hermansson identifierar – 1963/64 och deras förmögenhet sätts i relation till BNP. Som jämförelse listas också de 15 rikaste personerna 2014 och deras förmögenhet relateras på samma sätt till ekonomins storlek.

En första observation är att det knappt är någon överlappning alls mellan de två listorna. Familjen Johnson är den enda som är representerad på båda listorna. För det andra är de stora förmögenheternas storlek relativt BNP avsevärt större 2014 än 50 år tidigare. Rikast 1963/64 var redarfamiljen Broström med en privat förmögenhet på 165 miljoner kronor, vilket motsvarade 0,18 procent av Sveriges BNP eller ca 1,7 miljarder i dagens penningvärde. Den Broströmska förmögenheten satt i relation till BNP var blygsam vid en jämförelse med dagens miljardärer. Den var inte ens hälften av den förmögenhet relativt dagens svenska BNP som Markus ”Notch” Persson skapat genom att bygga upp och sälja spelbolaget Mojang till Microsoft hösten 2014.

Omstiftelseförmögenheter inkluderas var familjen Wallenberg rikast 1963/64, med en total förmögenhet på en halv miljard, vilket motsvarade drygt en halv procent av Sveriges BNP. Detta kan jämföras med den beräknade förmögenheten 2014 i familjerna Kamprad och Rausing, grundare av IKEA och Tetra Pak. Kamprads förmögenhet beräknas uppgå till ca 14 procent av Sveriges BNP och förmögenheten hos arvtagarna till Ruben Rausing motsvarar

⁷ 40 procent av kapitalvinsten beskattades med vanlig marginalskatt. Den 80-procentiga toppskatten tillämpades och anskaffningsvärdet kunde med hjälp av en schablonregel sättas till 20 procent av försäljningsvärdet. Kapitalvinstskatten blev därför $0,4 \times (1 - 0,2) \times 0,8 = 25,6$ procent.

nästan fem procent av BNP. Den privata förmögenheten hos familjen Persson (grundare och kontrollerande ägare av H&M) är ungefär sju procent av BNP. Därutöver finns flera familjer med personliga förmögenheter motsvarande ca en procent av BNP.

Ofta sägs att det är svårt att bygga upp nya förmögenheter i Sverige och att de stora förmögenheterna består av ”gamla pengar”. Detta stämmer dock inte alls; av de 147 svenska miljardärer som *Veckans Affärer* identifierar 2014 är visserligen ganska många arvtagare, men i regel handlar det även i dessa fall om förmögenheter som helt eller i huvudsak byggts upp efter 1970. Endast 13 av de 147 miljardförmögenheterna kan sägas ha sina rötter långt tillbaka i tiden och av dessa är det bara två (Antonia Ax:son Johnson och Ane Ugglå) som har riktigt stora förmögenheter.⁸

Tabell 2 Sveriges rikaste familjer 1963/64 och rikaste personer 2014, miljarder kronor och som procentandel av BNP.

1963/64	Mdr kr	% av BNP	2014	Mdr kr	% av BNP
Fam. Broström	0,165	0,18	Ingvar Kamprad	550	14,1
Fam. Bonnier	0,130	0,141	Stefan Persson	215	5,5
Fam. Wallenberg	0,125	0,136	Hans Rausing	89	2,2
<i>Inklusive stiftelser</i>	<i>0,500</i>	<i>0,54</i>	Antonia Ax:son Johnson	59	1,5
Fam. Wehtje	0,100	0,109	Ane Ugglå	52	1,3
Fam. Söderberg	0,095	0,104	Melker Schörling	39	1,0
<i>Inklusive stiftelser</i>	<i>0,110</i>	<i>0,20</i>	Fredrik Paulsen	35	0,90
Fam. Åhlén	0,080	0,087	Finn Rausing	30	0,77
Fam. Ax:son Johnsson	0,080	0,087	Jörn Rausing	30	0,77
<i>Inklusive stiftelser</i>	<i>0,105</i>	<i>0,114</i>	Kirsten Rausing	30	0,77
Fam. Kempe	0,065	0,071	Bertil Hult	30	0,77
<i>Inklusive stiftelser</i>	<i>0,135</i>	<i>0,147</i>	Fredrik Lundberg	24	0,62
Fam. Edstrand	0,065	0,071	Lottie Tham	23	0,59
Fam. Bergengren	0,050	0,054	Torbjörn Törnqvist	20	0,52
Fam. Kockum	0,040	0,044	Markus Persson	16	0,41
Fam. Klingspor	0,035	0,038	<i>Erling Perssons arvtagare</i>	281	7,2
Fam. Mark/Carlander	0,025	0,027	<i>Ruben Rausings arvtagare</i>	185	4,8
Fam. Stenbeck	0,010	0,011	<i>Fam. Lundberg</i>	32	0,82
Fam. Ericsson	0,010	0,011	<i>Fam. Douglas</i>	29	0,75
			<i>Fam. Olsson (Stena)</i>	26	0,67

Anm.: BNP 1963: 91,77 miljarder kr; BNP 2014: 3 890 miljarder kr.

Källa: *Veckans Affärer*, nr 51–52, 18 december 2014 och SOU 1968:7.

Värderingsförskjutningar och skatteförändringar

I slutet av 1960-talet radikaliserades samhällsdebatten. Entreprenörer, särskilt om de lyckats bygga upp en privat förmögenhet genom sitt företagande, sågs inte med blida ögon. 1960-talets företagarförmögenheter blev därför politiskt sprängstoff, trots att de med dagens måttstock var relativt blygsamma även hos de allra mest framgångsrika. Den då mycket

⁸ Av de övriga elva kommer sex från familjen Bonnier, tre från familjen Stenbeck och två från familjen Söderberg.

högprofilerade journalisten Gustaf Olivecronas bok *De nya miljonärerna* som publicerades 1970 bidrog också med bränsle till detta. Här figurerar bland annat den då superkände blomsterentreprenören Bengt Nygren tillsammans med bortglömda entreprenörer som Göte Borgström (fritidsfiskeutrustningsföretaget ABU), Arne Sandberg (bensinmackskedjan UNO-X) och Elis Lindén (Lindénkranar m.m.).

Trots att Nygren hade byggt upp Europas största blomsterhandelsföretag och Europas största trädgårdsodlingsföretag beräknades inte hans personliga förmögenhet till mer än 10 miljoner eller ca 80 miljoner i dagens penningvärde.

Nygren angreps kraftigt av den dåvarande SSU-ordföranden Bosse Ringholm (sedermera finansminister 1999–2004) som brännmärkte Nygren som ”asocial och samhällsfarlig”. Detta trots att det var uppenbart för alla att Nygren hade gjort att vanliga löntagare hade fått råd att köpa snittblommor. Eller med Nygrens egna ord: ”De pengar jag har tjänat och tjänar varje år på det här sättet är en bagatell jämfört med de pengar som konsumenterna tjänar på mina idéer.”

Nygren gjorde misstaget att försöka bygga vidare från en svensk ägarbas. Det var omöjligt och 1978 fick han ge upp. Företagets såldes vidare, Nygren emigrerade till Västindien och några år senare försattes hela verksamheten i konkurs. Ingvar Kamprad och Erling Persson kunde däremot från sin bas i utlandet fortsätta expandera och erövra nya marknader utanför Sverige.

En slutsats som vänsterdebattörer och analytiker drog av Ringholms polemik mot Nygren var att det var fel att skylla Nygren för att han inom lagens ramar byggt upp sin förmögenhet. Det var regelverken som gjorde det möjligt att bygga upp sådana förmögenheter som måste angripas, inte enskilda individer. Eller som *Aftonbladet* skrev på ledarplats: Ringholm borde inse att det är samhället det är fel på. Samhället tillåter nämligen folk att tjäna miljoner. Det är småborgerligt att fördöma enskilda individer. Läs Marx; Bosse Ringholm.”⁹

Som vi sett var det också gjorde och bara några år in på 1970-talet hade beskattningen av individuellt ägda företag förmögenheter blivit prohibitiv. Under några få år framstod det också som att det var möjligt kombinera en god ekonomisk utveckling och ett skattesystem som omöjliggjorde framväxten av nya entreprenörsdrivna företag. Successivt försvann de gamla ägarfamiljerna en efter en från parnassen och ägandet i näringslivet blev allt mer koncentrerat. Det är lätt att förstå att frestelsen att ta ännu ett steg blev övermäktig. Om marknadsekonomin kunde leverera så mycket välstånd utan ”rika kapitalister” då borde den väl också kunna leverera välstånd helt utan kapitalister. Manegen var krattad för löntagarfondsförslaget, pregnant sammanfattat i *LO-tidningens* klassiska rubrik från 1978:¹⁰ ”Med fonderna tar vi över successivt”.

Vid slutet av 1970-talet skedde en omsvängning i den internationella synen på marknadsekonomi och ekonomisk planering. Marknadsekonomin fick en renässans i de ledande industriländerna.

Acceptansen för rikedom kom också att förändras i grunden. Successivt blev det allt mindre kontroversiellt med stora förmögenheter och det är i dag knappast politiskt besvärande att Sverige hårbärger ett stort antal extremt förmögna privatpersoner. En förutsättning verkar dock vara att förmögenheten byggts upp genom att egna investeringar stigit kraftigt i värde,

⁹ Citerat från Jörnmark (2007, s. 68).

¹⁰ *LO-Tidningen*, nr 6, 1978.

vilket nästan undantagslöst innebär att vara med och utvecklar företag som hel- eller betydande delägare. Detta syns också tydligt i skattereglerna.

Den stora skattereformen 1991 sänkte kapitalinkomstskatten till 30 procent, i stället för att läggas på toppen av övriga inkomster. Bolagsskatten sänktes från drygt 50 till 30 procent.

En rad förändringar i ägarbeskattningen har genomförts sedan den stora skattereformen:

- Förmögenhetsskatten på tillgångar i form av onoterade aktier avskaffades beskattningssåret 1991.
- 1997 avskaffades förmögenhetsskatten för huvudägare av börsnoterade bolag.
- Arvs- och gåvoskatten avskaffades 2004.
- Förmögenhetsskatten avskaffades 2007.
- Bolagsskatten har sänkts ytterligare tre gånger och är 22 procent från och med 2013.
- Betydande lättnader har införts i flera steg i fåmansföretagsreglerna (som avser att förhindra att företagare omvandlar löneinkomster till lägre beskattade kapitalinkomster) som till och med lett till att ägare till stora onoterade bolag har en bättre skattesits än stora aktieägare i börsnoterade företag.

Att fåmansföretagsreglerna reformerats i flera steg efter 1991 har dramatiskt ökat möjligheterna att ta ut överskott upp till det så kallade gränsbeloppet som lågbeskattad utdelning.¹¹ Ägaren till ett aktiebolag kan numera alltid dela ut minst 2,75 inkomstbasbelopp (156 000 kronor 2014) till en skattesats på 20 procent (endast 2/3 av utdelningen beskattas). Även utbetalade löner fungerar som bas för lågbeskattad utdelning. För den ägare som betalar sig själv en lön på 47 000 kronor per månad uppstår ett utrymme för lågbeskattad utdelning på 50 procent av utbetalade löner upp till 50 gånger det egna löneuttaget.

Icke använt utrymme räknas upp med ränta och kan vid en försäljning användas till att sänka kapitalvinstskatten till 20 procent upp till det totala lättnadsutrymme som skapats.

För den som inte har något sparad lättnadsutrymme är däremot kapitalvinstskatten högre än på 1990-talet. All kapitalvinst upp till 100 inkomstbasbelopp (5,7 miljoner kr) beskattas nämligen som inkomst av tjänst (och vinst därutöver med 30 procent). I normalfallet således med 57 procent vid en lyckad försäljning.¹²

Den beräkning som gjordes för skattebelastningen på ett individuellt ägt företag med ett eget kapital på 10 miljoner kronor år 1973 där all vinst (10 procent real avkastning) delades ut till ägaren visade att skatten vida översteg hela den reala avkastningen. En hög real avkastning före skatt blev en negativ real avkastning efter skatt. I *tabell 3* görs motsvarande kalkyl 40 år senare; nu för ett företag med 60 miljoner kronor i eget kapital, vilket ungefär motsvarar 10 miljoner i 1973 års penningvärde. Skillnaden mellan de två tidpunkterna är utomordentligt stor. År 2013 är den reala beskattningen knappt 39 procent.

¹¹ Det som sägs i detta och följande stycke om 3:12-reglerna kommer från Skatteverkets egna instruktioner: <https://www.skatteverket.se/foretagorganisationer/foretagare/foretagsformer/aktiebolag/famansforetag/reglerforfamansforetag/inkomstaret2014.4.15532c7b1442f256baeb430.html> (nedladdat 17/1 2015).

¹² Till detta kan läggas att företaget fortlöpande betalat bolagsskatt på det överskott som uppstått.

Tabell 3 Skattebelastning år 2013 på ett individuellt ägt företag med ett eget kapital på 60 miljoner kr och 10 procent real avkastning då hela vinsten delas ut till ägaren.

	Kronor
Företagets substansvärde/eget kapital	60 000 000
Nominell avkastning på eget kapital	6 000 000
Real avkastning före skatt på eget kapital	6 000 000
Bolagsskatt (22 %)	1 320 000
Utdelad vinst	4 680 000
Utdelningsskatt (20 %)	1 030 000
Utdelning efter skatt	3 650 000
Förmögenhetsskatt på företagets substansvärde	0
Totala skattebetalningar	2 330 000
Totala skattebetalningar som andel av real avkastning	38,8 %

Anm.: Inflationstakt = 0 %. All utdelning antas rymmas inom gränobeloppet (realistiskt antagande vid företag av denna storlek). Skattesatser från Henrekson och Stenkula (2015).

Den 1 juli 2003 infördes en föga uppmärksammas lagändring som fick stora effekter för den effektiva beskattningen av företagsägande.^{13 14} Vinster på andelar i dotterföretag och andra näringsbetingade andelar blev då skattefria. Andelen räknas som näringsbetingad om den är onoterad, eller ägarföretaget har andelar med minst 10 procent av rösterna eller innehavet betingas av rörelse som bedrivs av ägarföretaget eller ett närstående företag.

Genom denna förändring kan löpande beskattning helt undvikas på ägarnivån såväl för kontrollägare av börsnoterade företag som för individer som äger andelar i ett eller flera onoterade bolag. Skatt utgår endast på den del av avkastningen som ägaren anser sig behöva ta ut för privat konsumtion. Skattesatsen är då i normalfallet 25 procent. Med andra ord har framför allt större ägare av företag sedan 2003 i princip en konsumtionsskatt.

I tabell 4 redovisas ett exempel med en privatperson som har ett börsnoterat aktieinnehav med ett marknadsvärde på 200 miljarder kronor och en direktavkastning på 3 procent. Med 1973 års skatteregler skulle summan av förmögenhetsskatten, som togs ut på 100 procent av marknadsvärdet men på grund av en begränsningsregel var halverad, och utdelningsskatten hamna på 120 procent.¹⁵ Med 2013 års skatteregler blir utfallet fundamentalt annorlunda. Det utgår inte längre någon förmögenhetsskatt och skatten kan maximalt bli 30 procent på utdelningen. Om ägaren väljer att inte ta ut någon utdelning från ägarbolaget för privat konsumtion kan beskattning helt undvikas.

¹³ www.skatteverket.se/download/18.18e1b10334ebe8bc8000113998/1359706089333/kap22.pdf (nedladdat 17/1 2015).

¹⁴ Samtidigt blev investmentbolag helt skattebefriade på alla innehav där rösträttsandelen överstiger 10 procent. Tidigare hade de påförts skatt på 1,5 procent av substansvärdet, vilken bara kunde elimineras om investmentbolaget betalade utdelningar till sin ägare som var åtminstone lika stora som summan av de mottagna utdelningarna och den proportionella skatten.

¹⁵ Visserligen fanns det en regel, införd 1971, som begränsade de totala skattebetalningarna till maximalt 85 procent av de skattepliktiga inkomsterna. Dock gällde alltid att förmögenhetsskatten aldrig kunde reduceras mer än till hälften. Fr.o.m. 1978 var endast 75 procent av marknadsvärdet på noterade aktier förmögenhetsskattepliktigt. Här kan också noteras att bolagsskatten var 54 procent 1973 och 22 procent 2013. Detta innebär att för att kunna dela ut 6 miljarder måste vinsten på aktierna vara drygt 13 miljarder med 1973 års regler men bara 6,82 miljarder med 2013 års regler.

Tabell 4 Skattebelastning på ett personligt aktieinnehav på 200 miljarder kr och en direktavkastning på 3 procent samt arvsskatt enligt 1973 respektive 2013 års regler.

	1973	2013
Aktiernas marknadsvärde	200	200
Utdelning	6	6
Utdelningsskatt (78 % 1973; max 30 % 2013)	4,7	0–1,8
Förmögenhetsskatt (halverad enligt begränsningsregel 1973)	2,5	0
Netto	–1,2	4,2–6
Skattebetalningar som andel av utdelningen (%)	120	0–30
Arvsskatt om egna barn ärver		
65 % på marknadsvärdet	130	0
Kapitalvinstskatt vid fsg för att betala arvsskatt (7,8 %)	10	0
Totalt	140	0

Anm.: Skattesatser från Henrekson och Stenkula (2015). Om aktierna ägs i ett holdingbolag är utdelningen från portföljbolaget till holdingbolaget skattebefriat. För den del av utdelningen som sedan tas ut för privat konsumtion utgår en utdelningsskatt på 30 procent om det handlar om ett noterat bolag. Om bolaget hade varit onoterat skulle utdelningsskatten varit 20 eller 25 procent. Kapitalvinstskatten 1973 är 7,8 % (10 % av försäljningsvärdet beskattas som inkomst).

I tabellen redovisas också hur stor arvsskatten skulle blivit om ägaren skulle avlida med 1973 respektive 2013 års regler. I det senare fallet utgår ingen arvsskatt. I det förra fallet är arvsskatten 65 procent för egna barn (72 procent för syskon). Den direkta arvsskatten skulle blivit 130 miljarder och till detta kommer en kapitalvinstskatt på 10 miljarder om vi antar att aktier måste säljas för att betala arvsskatten. Under antagande om att aktieinnehavet är den helt dominerande tillgången i dödsboet räcker det med en nedgång i marknadsvärdet på 30 procent för att dödsboet ska försättas i konkurs på grund av arvsskatteskulden.

Vad är kontroversiellt idag?

Acceptansen för rikedom har således förändrats i grunden. Successivt har det blivit allt mindre kontroversiellt med stora förmögenheter förutsatt att förmögenheten byggts upp genom att egna finansiella investeringar stigit kraftigt i värde, vilket nästan undantagslöst innebär att man är med och utvecklar företaget som hel- eller betydande delägare.

Däremot är det fortfarande kontroversiellt om förmögna ägare betalar höga ersättningar till de ledningspersoner de anställt för att leda och fatta de avgörande besluten i de bolag de kontrollerar. Entreprenörsfunktionen är delegerad till företagsledningen och ytterst vd. Det kan tyckas självklart att i de fall det finns en kontrollägare så är det upp till denne att *ex ante* göra upp med sin vd om hur det värde som skapas via vd:s och dennes ledningsgrupps entreprenörskap ska fördelas mellan vd:n och ledningen å ena sidan och ägarna å andra sidan.¹⁶ Detta har dock i hög grad förblivit kontroversiellt i Sverige. Låt mig ge två exempel:

¹⁶ Per-Martin Meyerson (1995) gör denna poäng. För en initierad och djupgående akademisk analys som kommer till samma slutsats hänvisas till Paccès (2013).

- När Johan Malmquist blev vd för Getinge 1997 hade företaget ett börsvärde på 4,4 miljarder. När han avgick 2015 var börsvärdet 43 miljarder. Värdet på huvudägaren Carl Bennets aktier i bolaget har under Malmqvists VD-tid ökat från 0,5 till 8 miljarder.
- Ola Rollén tillträdde som vd för Hexagon 2000. Under Rolléns VD-tid har Hexagons börsvärde ökat från 2 till 107 miljarder och huvudägaren Melker Schörlings Hexagon-innehav har under Rolléns VD-tid gått från nära noll till 20,5 miljarder kr (inklusive ökad ägarandel under perioden).¹⁷

Synen är densamma när det gäller partners i utköpsbolagen och de ledningspersoner de tillsätter för att skapa värden i målbolagen. Såväl media som allmänhet, politiker och Skatteverket har starkt ifrågasatt att dessa grupper ska kunna komma i åtnjutande av en låg beskattning på sin med de passiva investerarna i förväg avtalade del av avkastningen.

Det kan tyckas märkligt att det uppfattas som rätt – både moraliskt och ekonomiskt – att aktieägarna ensamma är de som ska ha rätt att tillgodogöra sig värdetillväxten. Och att andra som bidrar med entreprenörsinsatser och andra nyckelkompetenser, men saknar finansiella resurser att skaffa sig en substantiell ägarandel, bara ska betraktas som utbytbara löntagare. Många verkar se det som att de enda som tar risk är de som satsar finansiella resurser. Typiska kommentarer när vad som uppfattas som höga ersättningar för ledningspersoner diskuteras är: ”de tar ju ingen risk”, ”anställda direktörer med hängslen och livrem” etc.

Det stora risktagandet för dessa personer ligger ju i att satsa sina bästa år och sitt humankapital i nya verksamheter med hög förväntad avkastning. Alternativet kan också vara att satsa på att bygga ett eget företag från grunden och därmed starta med en substantiell ägarandel. Det var precis vad många av dagens mest förmögna företagsägare fick möjlighet till genom att de började sin karriär då företagstillgångar var extremt lågt värderade.

Skattesystemet erkänner inte att finansiellt kapital blott är en av flera nödvändiga komponenter för att starta och utveckla en verksamhet till sin fulla potential. Entreprenörskap är kombinationen av affärsidé, arbete och återinvesterat kapital under de många år det tar för bolaget att växa och nå en stark position inom sitt segment. Entreprenörskapet är således en del av ett odelbart ”knippe” av insatser som enskilda individer bjuder ut. Det är omöjligt att på ett entydigt sätt dela upp och beskatta avkastningen på detta knippe av insatser i ersättning till kapital och arbete.

Finansiella investerare behöver ofta *ex ante* skriva avtal med nyckelpersoner om den framtida fördelningen av de kapitalvärden som de tillsammans hoppas skapa genom att bygga företaget. Inte minst visar utvecklingen i Silicon Valley att optioner är ett effektivt sätt att åstadkomma detta. Dessa instrument kan dock inte användas i Sverige på grund av hur de behandlas skattemässigt.¹⁸

Avslutning

Under 60- och 70-talen kastade en strid ström av svenska entreprenörer och familjeföretagare in handduken och gav upp sitt företagande. Ägarna till större företag kunde ofta få så bra betalt att de kunde lämna landet med köpeskillingen – kapitalvinstskatten vid försäljning var noll eller mycket låg – och bosätta sig i något land med låga skatter för förmögna

¹⁷ Avser värdet per den 28/2 2015.

¹⁸ Hur detta görs i praktiken beskrivs ingående i Henrekson och Sanandaji (2014).

immigranter. Andra gav inte upp drömmen om att fortsätta bygga upp sina företag. Personer som Ingvar Kamprad, Erling Persson, Hans Rausing och Fredrik Lundberg lämnade dock Sverige för att kunna göra detta med full kraft, utan att hindras av de höga svenska skatterna.

I dag är läget ett helt annat. Stefan Persson och Fredrik Lundberg är sedan länge återflyttade och 2013 flyttade till och med Ingvar Kamprad tillbaka till Sverige. Återflytten har en rationell grund. I en intervju i *Dagens Industri* den 1 mars 2010 konstaterar Göran Grosskopf, den juridikprofessor som lotsade både Ikea och Tetra Pak ut ur landet för att slippa skatter, att ”Sverige är ett skatteparadis”.

Dagens mycket stora enskilda förmögenheter, som är av en helt annan storleksordning relativt ekonomins storlek än för 50 år sedan, verkar inte längre sticka i ögonen och utlösa krav på hårdare beskattning av ”de riktigt rika”.

Sverige har 2015 ett regelverk där beskattningen är synnerligen förmånlig för den som har en förmögenhet, men där det samtidigt på grund av den höga skatten på arbete, personaloptioner och den redan höga värderingen av existerande tillgångar, är svårt att bygga upp en förmögenhet.

Skillnaderna i hur en stor förmögenhet – oavsett om den är i form av företagsägande eller i annan form – beskattas i dag jämfört med för 40 år sedan är häpnadsväckande. Om någon i mitten av 1970-talet påstått att Sverige om 40 år kommer att ha 147 miljardärer (160 miljoner i den tidens penningvärde) och att det kommer att vara ekonomiskt fördelaktigt att flytta hem både sig själv och sin förmögenhet från Schweiz, då skulle denne sannolikt blivit totalt utskrattad.

Referenser

- Du Rietz, Gunnar, Dan Johansson och Mikael Stenkula (2015), ”Swedish Capital Income Taxation (1862–2013)”. I Magnus Henrekson och Mikael Stenkula, red., *Swedish Taxation: Developments Since 1862*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hedborg, Anna och Rudolf Meidner (1984), *Folkhemsmodellen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Henrekson, Magnus och Ulf Jakobsson (2001), ”Where Schumpeter Was Nearly Right – The Swedish Model and Capitalism, Socialism and Democracy”. *Journal of Evolutionary Economics* 11(3), 331–358.
- Henrekson, Magnus och Tino Sanandaji (2014), *Företagandets förutsättningar – en ESO-rapport om den svenska ägarbeskattningen*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2014:3. Stockholm: Fritzes.
- Henrekson, Magnus och Mikael Stenkula, red. (2015), *Swedish Taxation: Developments Since 1862*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hermansson, Carl-Henrik (1959), *Koncentration och storföretag*. Stockholm: Arbetarkulturs Förlag.
- Hermansson, Carl-Henrik (1962), *Monopol och storfinans*. Stockholm: Arbetarkulturs Förlag.
- Hägg, Göran (2013), *Svenska förmögenheter*. Stockholm: Lind & Co.
- Johansson, Anders L. och Lars Magnusson (1998), *LO andra halvseket. Fackföreningsrörelsen och samhället*. Stockholm: Atlas.
- Jörnmark, Jan (2007), *Övergivna platser*. Lund: Historiska Media.
- Larsson, Mats (2001), *Bonniers – en mediefamilj*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Lindkvist, Hans (1990), *Kapitalemigration*. Doktorsavhandling. Handelshögskolan i Stockholm: EFI.
- Meyerson, Per-Martin (1995), ”Hur avlöna entreprenörer?” *Ekonomisk Debatt* 23(3), 251–253.
- Olivecrona, Gustaf (1970), *De nya miljonärerna*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Paces, Alessio M. (2013), *Rethinking Corporate Governance: The Law and Economics of Control Powers*. Routledge Research in Corporate Law. New York: Routledge.
- SOU 1968:7, *Ägande och inflytande inom det privata näringslivet*. Koncentrationsutredningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 1998:116, *Stoppreglerna: Betänkande av Stoppregelutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Sundling, Sven (2003), *Per Aspera ad Astra* (Genom svårigheter mot stjärnorna). Stockholm: Ekerlids.
- Södersten, Jan (1984), "Sweden". I Mervyn A. King och Don Fullerton, red., *The Taxation of Income from Capital: A Comparative Study of the United States, the United Kingdom, Sweden and West Germany*. Chicago: University of Chicago Press.
- Södersten, Jan (1993), "Sweden". I Dale W. Jorgenson och Ralph Landau, red., *Tax Reform and the Cost of Capital. An International Comparison*. Washington D.C.: Brookings.
- Torekull, Bertil (2011), *Historien om Ikea*. Stockholm: Mån-pocket.
- Tulin, Lars (1984), "249 mkr till staten – inte ett öre till hennes arvingar". *Dagens Industri*, 20 November, s. 7.
- Veckans Affärer* (2014), "Granskning: Sveriges 147 miljardärer". *Veckans Affärer*, nr 51–52, 51–71.
- Wigforss, Ernst (1952), *Socialism i vår tid*. Stockholm: Tidens förlag.

Om författaren

Magnus Henrekson är professor och vd för Institutet för Näringslivsforskning (IFN). Han var t.o.m. 2009 innehavare av Jacob Wallenbergs forskningsprofessur vid Nationalekonomiska institutionen på Handelshögskolan i Stockholm. Han disputerade år 1990 vid Göteborgs universitet på en avhandling som sökte förklara den offentliga sektorns tillväxt. Under 1990-talet forskade han främst om empiriska förklaringar till ekonomisk tillväxt och skrev då också flera uppmärksammade arbeten om varför Sveriges tillväxt släpade efter andra jämförbara länder.

Sedan ett femtontal år tillbaka forskar han främst om entreprenörskapets ekonomi. Han var under 2011–2014 sakkunnig i den statliga Företagsskattekommittén, vilken lade fram sitt slutbetänkande sommaren 2014. Tillsammans med Mikael Stenkula är han redaktör för samlingsvolymen *Swedish Taxation: Developments Since 1862*, vilken ges ut av Palgrave Macmillan sommaren 2015. Volymen består av sex studier där hela det svenska skattesystemet kartläggs i detalj och på årsbasis från 1862 till och med 2013. Studien är unik i sitt slag.

Förutom rent akademiska meriter har Magnus Henrekson erfarenhet från internationell banking (1981–1983) samt som rådgivare, styrelseledamot och föredragshållare i såväl näringslivet som i den offentliga sektorn.

Om författarens relation till SNS

Som doktorand under åren 1985–88 utvecklade jag fyra kurser vid Göteborgs universitet och på Chalmers om den då framväxande penningmarknaden. Ur detta växte ett manus fram som

Torgny Wadensjö, trots skepsis från den akademiska Stockholmsexpertisen, hade modet att förlägga under titeln *Räntebildningen i Sverige*. Boken sålde bra i ett antal år och kom ut i en andra utvidgad upplaga 1991. Därutöver har jag givit ut ytterligare sju egna böcker på SNS Förlag genom åren.

Än viktigare för min personliga utveckling och för att hitta min stil som forskare och intellektuell har varit medverkan i SNS Konjunkturråd. Kom med där första gången redan 1992 och var bara 32 år när Hans Tson bestämde sig för att jag platsade i det gänget. Har sedan medverkat i Konjunkturrådet 1994, 1996 (NBER-rapporten), 1998 och 2006 (den andra NBER-rapporten). Många av de idéer som jag först utvecklade som kapitel i SNS-rapporter kom sedan att fördjupas i forskningsprojekt och vetenskapliga artiklar. Medverkan i NBER-projektet och det mångåriga samarbetet med Steve Davis vid University of Chicago som följde på detta var särskilt betydelsefullt. Utan det samarbetet hade jag nog vare sig fått professur på Handelshögskolan eller blivit chef för IFN.

SNS under 1990-talet var ett fantastiskt ställe. Där fanns sju forskningsledare på docent- eller professorsnivå, resurserna var stora och forskare fick bra betalt för att åka ut och tala i SNS lokalgrupper. Det senare gav inte bara inspiration och nya insikter utan gjorde det också lättare att säga nej till erbjudanden om lukrativa jobb som mer tillämpad nationalekonom.

Möjligheten att medverka vid företagsledarkonferenserna i Tylösand och vid vinterkonferenser i Kall, Davos och Engelberg gav också ovärderliga kontakter och ett självförtroende att samtala med ledande företagsledare, politiker och verkschefer som knappast varit möjligt att tillägna sig på något annat sätt.